

Р. Б. Мкртчян-Марк,
юрист-консультант приватного акціонерного товариства
“Страхова компанія “Ренесанс Життя”
(м. Київ)

УДК 343.137.5

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПО ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Правова реалізація специфіки відкриття кримінального провадження по злочинах проти життя та здоров'я особи є широким і недослідженим питанням, яке містить низку позицій та процедур, які вимагають детального аналізу та впорядкування.

Ключові слова: злочин, життя та здоров'я, порушення, кримінальне провадження, кримінально-правова специфіка.

Однією з головних передумов успішного розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи є своєчасне та юридично правильне рішення про відкриття кримінального провадження. Ця стадія не повинна розглядатися як другорядна, її не слід зводити лише до відповідного процесуального акта — винесення рішення про відкриття або про відмову в відкритті провадження. Конструкція Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) дозволяє зробити висновок, що стадія відкриття кримінального провадження є стадією самостійною, яка має таке ж важливе процесуальне значення, як і всі наступні. Жодна подана заява про вчинене правопорушення не може обминути цю стадію.

Проблеми, пов'язані з порушенням кримінальних справ, досліджувалися в працях таких учених, як Ю. П. Аленін, В. Г. Гончаренко, В. С. Зеленецький, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, В. В. Лисенко, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, І. Б. Михайловська, М. А. Погорецький, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова та ін. На окремі питання щодо приводів до порушення кримінальних справ звертали увагу у своїх роботах Г. О. Душейко, І. Р. Дмитрієв, В. В. Артемова, О. В. Калиновський.

Метою дослідження є побудова певної системи таких обставин, визначення найоптимальнішого і найдоцільнішого підходу до їх класифікації та характеристика кожної групи цих обставин щодо відкриття кримінального провадження визначеного характеру.

Відкриття кримінального провадження є першою, початковою стадією кримінального процесу, на якій компетентні державні органи (дільня, слідство, прокуратура, суд) встановлюють умови, приводи та підстави, необхідні для того, щоб прийняти рішення про його відкриття. Уповноважений компетентний державний орган або посадова особа, одержавши повідомлення про вчинений злочин чи той, що готується, досконало перевіrivши необхідні дані, приймає рішення про відкриття кримінального провадження за наявності достатніх на те даних.

Відкрити кримінальне провадження означає почати кримінальне судочинство щодо злочину, який готується або вже вчинений. Відкриття кримінального провадження є правовою підставою для проведення слідчих дій і застосування передбачених законом заходів процесуального примусу.

Самостійний характер стадії відкриття кримінального провадження полягає в тому, що вона становить цілу послідовну низку кримінально-процесуальної

діяльності й правовідносин. Вона є обов'язковим етапом кримінально-процесуальної діяльності.

Злочини, відповідно до яких відкривається кримінальне провадження проти життя та здоров'я особи, можна класифікувати за видовими (груповими) об'єктами (що складають проміжне поняття між родовим і безпосереднім об'єктом) на певні групи: злочини проти життя (ст.ст. 115–120, 129 Кримінального кодексу України); злочини проти здоров'я (ст.ст. 121–128, 130–133 КК України); злочини, що ставлять у небезпеку життя і здоров'я (ст.ст. 134–145 КК України); злочини проти свободи, честі і гідності (ст.ст. 146–151 КК України); злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості (ст.ст. 152–156 КК України) [1].

Своєчасне відкриття кримінального провадження по злочинах проти життя та здоров'я особи залежить, перш за все, від своєчасності виявлення ознак вчиненого злочину правоохоронними органами. Дослідження цієї проблеми показало, що більшість злочинів зазначеної групи виявляється протягом доби. Цьому багато в чому сприяє покладений на медичні установи обов'язок негайно повідомляти в правоохоронні органи про всі випадки звернення за медичною допомогою осіб із будь-якими пораненнями і пошкодженнями, якщо є підстави припускати, що ці пошкодження пов'язані з вчиненням злочину [2, с. 361].

Причинами виявлення таких злочинів у строк більше однієї доби є такі: незвернення або більш пізніше звернення потерпілого до медичної установи; приховування потерпілим у медичній установі дійсних обставин, за яких ним були отримані травма або ушкодження; навмисне неповідомлення співробітниками медичного закладу про звернення потерпілим по медичну допомогу, що, як правило, є результатом домовленості між лікарем і потерпілим (його близькими родичами) або лікарем та особою, яка завдала потерпілому тілесні ушкодження.

Несвоєчасне надходження інформації до правоохоронних органів негативно впливає на формування вихідної слідчої ситуації. Чим довший час минає між вчиненням злочину і надходженням інформації про нього, тим більш несприятливою і конфліктною стає слідча ситуація, оскільки зникають матеріальні та ідеальні сліди злочину, злочинцем здійснюються дії, спрямовані на протидію розслідуванню.

На етапі відкриття кримінального провадження прийняття відповідного рішення за повідомленням чи заявою про злочин передують діяльність зі встановлення достатніх даних, що вказують на ознаки злочину. Відомості про злочини можуть бути отримані тільки з тих джерел, які є законними приводами до порушення кримінальної справи, вони одночасно є приводами до початку кримінально-процесуальної діяльності [3].

Так, приводами до відкриття кримінального провадження є:

1) *Повідомлення медичних установ до правоохоронних органів* про факт смерті або про звернення по медичну допомогу осіб із будь-якими пораненнями та пошкодженнями.

2) *Заяви та повідомлення самого потерпілого, його близьких родичів, друзів, свідків та ін.*

Вони можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. При цьому заявник попереджається про відповідальність за неправдиву інформацію, про що відмічається в протоколі.

Заяви про злочин надходять до органів внутрішніх справ, прокуратури різними способами і в різних формах. Обов'язкова форма та реквізити заяв законом не встановлюються, і тому вони можуть бути подані у вільній формі.

Не можна не враховувати роль психологічних чинників потерпілих від злочинів. Гнів, образа, безутішність та інші почуття, що виникають у зв'язку зі злочинними діями, сприяють формуванню в людини негативного ставлення до особи, яка вчинила злочин. Тому все це доцільно зафіксувати в заяві потерпілого.

Не може бути приводом для відкриття кримінального провадження телефонне повідомлення про злочин, навіть якщо особа (заявник) назвала себе, оскільки усні заяви й повідомлення заносяться до протоколу, який підписується заявником та посадовою особою, яка їх прийняла, при цьому заявник так само повинен бути попереджений про відповідальність за завідомо неправдивий донос, про що зазначається в протоколі. Проте телефонні повідомлення повинні бути перевірені, і якщо вони підтверджуються, то приводом для порушення справи буде безпосереднє виявлення ознак злочину органом дізнання, слідчим, прокурором. На це звертається увага і в наказі Міністерства внутрішніх справ України від 14 квітня 2004 р. № 400, згідно з яким анонімні заяви не реєструються, не перевіряються, а направляються у відповідні служби для можливого їх використання [4]. Але на практиці ми бачимо зовсім іншу картину. Наприклад, у випадку надходження телефонного дзвінка із повідомленням про те, що на вулиці Н. відбувається побиття молодого людини, органи внутрішніх справ обов'язково перевіряють такі повідомлення, оскільки одним з основних завдань цього правоохоронного органу є охорона життя, прав та законних інтересів людини та громадянина.

У більшості випадків потерпілими від злочинів є будь-які громадяни, які знаходяться на території України, особи без громадянства, біженці, незалежно від статі, раси, походження та віросповідань. Як правило, особи, які є іноземцями, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, тому виникає необхідність у запрошенні перекладача, який володів би необхідною іноземною мовою чи її діалектом. На думку Ганса Гросса, "... мова будь-якої національності є чимось органічно живим, що розділяє історичні долі цієї національності, з нею народжується і вмирає, з нею вдосконалюється і з нею падає" [5, с. 405].

В. А. Пономаренков зазначає, що мова, знання якої необхідне для перекладу, є системою знаків вербальної, невербальної та паравербальної етнокультурної комунікації, необхідної для повного і якісного перекладу в рамках провадження по кримінальній справі [6, с. 11].

Знання мови знаходиться поза рамками загальнодоступних знань, вони не входять до професійних знань особи, яка здійснює розслідування, тобто знання мови, необхідні для перекладу, слід віднести до категорії спеціальних знань, які використовуються в кримінальному судочинстві.

Перекладач — це фахівець у галузі філології та мовознавства, який запрошується до участі в процесі розслідування, а також з метою адекватного відображення в матеріалах кримінальної справи пояснень і свідчень, які дає особа, що не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство.

У випадках, коли неможливо знайти перекладача, необхідно використовувати допомогу фахівців-лінгвістів, філологів для "мовної реконструкції" перекладу, яка може становити аналіз тексту з виокремленням різних іншомовних елементів і подальшою граматичною, стилістичною, фонетичною обробкою тексту. Це дозволить забезпечити розуміння мови, подати заяву, повідомлення, дати свідчення, ознайомитися з матеріалами справи та ін.

3) Повідомлення працівників правоохоронних органів, які затримали підозрюваного в момент вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення. Особа, яка проводить дізнання, слідчий виявляють ознаки злочинів, у ході процесуальної діяльності при проведенні розслідування по кримінальних справах, які вже порушено. Ці злочини можуть бути виявлені в ході здійснення оперативно-розшукових заходів.

Так, рапорти про виявлення ознак злочинів проти життя та здоров'я особи були наявні в 16 вивчених нами кримінальних справах. При цьому за змістом 12 рапортів дублювали повідомлення медичних установ про доставляння до медичних закладів осіб із травмами різного ступеня тяжкості або їхньої смерті. Лише в 4 випадках рапорт співробітників правоохоронних органів дійсно був приводом до відкриття кримінального провадження.

4) *Явка з повинною*. Запровадження нового КПК України перетворює явку з повинною та покази людини проти себе на непрямі докази, які не можуть лежати в основі визнання людини винною, а отже, у правоохоронних органів зникне стимул за будь-яку ціну отримувати від підозрюваного зізнання у вчиненні злочину.

Явка з повинною — це особисте добровільне письмове чи усне повідомлення заявником особі, яка провадить дізнання (дізнавачу), слідчому, прокуророві, судді або суду про те, що злочин вчинений чи підготовлений ним до порушення проти нього кримінальної справи. Якщо кримінальну справу вже порушено за наявності ознак злочину, таке повідомлення заявником має бути зроблене до винесення постанови про притягнення його як обвинуваченого. У дореволюційному кримінальному законі явка з повинною тлумачилася так: “коли винний добровільно і перш ніж на нього впала підозра з’явився в суд чи до місцевого начальства і щиросердечно, з розкаянням зізнався у вчиненому злочині” [7, с. 81].

5) *Повідомлення, опубліковані в пресі*. Повідомлення, опубліковані в пресі, — це статті, замітки, фейлетони, есе, інші публікації в періодичній пресі, що містять відомості про злочини, які готуються або вже вчинені. Наявність у кримінально-процесуальному законі такого приводу зобов’язує органи дізнання, слідчих, прокурорів та суддів слідкувати за повідомленнями в пресі. Під пресою розуміють періодичні друковані видання (газети, журнали, альманахи, бюлетені, вісники тощо), у яких відтворюються найактуальніші суспільно-політичні події. Розрізняють якісну, масову (розраховану на пересічного масового читача) та жовту преси [8, с. 65].

Згідно зі ст. 3 ч. 1 п. 5 КПК України досудове розслідування по злочинах проти життя та здоров’я особи — стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Стаття 214 КПК України називає приводи до початку кримінального провадження, якими є заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення, а також самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Тобто таке “нововведення” неминуче призводить до порушення законних прав та інтересів громадян. Тому вважаємо справедливим зауваження з цього приводу народного депутата України Віктора Шемчука, коли він навів приклад недопустимості прийняття цієї нової правової норми: сусід написав, наприклад, на нього заяву про те, що він начебто вчинив умисне вбивство своєї тещі [9]. Згідно з КПК України цієї заяви про злочин буде цілком достатньо для початку кримінального провадження, в т.ч. проведення обшуків, вилучення документів, допиту осіб, у результаті чого лише через деякий час, можливо, навіть і тривалий, з’ясується, що особа, про яку йдеться в заяві як про потенційного вбивцю, навіть ніколи не була одруженою.

Окрім того, чинний КПК України у цій частині має низку інших суттєвих недоліків, оскільки: не передбачає будь-яких вимог щодо форми заяви та повідомлення, їх обов’язкових реквізитів; не передбачає навіть обов’язку встановлення особи, яка подала заяву чи повідомила про злочин, та попередження її про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про злочин.

Така невизначеність може призвести до подання заяв та повідомлень про злочини невстановленими особами, тобто фактично анонімних повідомлень, можливості подання таких “заяв” недієздатними особами чи від їх імені, подання завідомо неправдивих чи безпідставних заяв та повідомлень про злочин тощо.

Як наслідок, досудове провадження буде починатися в багатьох випадках незаконно та необґрунтовано щодо невизначеного кола осіб, які будуть потрапляти в поле зору слідчих у зв’язку з розслідуванням справи, неминуче призведе до незаконного та необґрунтовано застосування до них процесуального примусу, а права таких осіб будуть незаконно обмежуватися [10, с. 25].

Злочини проти життя та здоров’я особи мають великий резонанс в українському суспільстві. Це пов’язано з тим, що вони не були характерними для українського

населення протягом тривалого часу. Тому публікації з цієї проблеми в пресі завжди привертають до себе увагу.

Проведений аналіз приводів до відкриття кримінального провадження по злочинах проти життя та здоров'я особи дозволив виявити певні особливості, які притаманні саме цій категорії справ. Зволікання з порушенням відкриття кримінального провадження призводить до того, що обмежуються тактичні можливості слідчого, утруднюється своєчасне реагування на інформацію, що надходить, а в цілому ускладнюється процес розв'язання вихідної слідчої ситуації. Вирішити таку проблему можливо шляхом посилення контролю з боку керівництва органів внутрішніх справ за перевіркою матеріалів, які в майбутньому могли б стати приводом до відкриття кримінального провадження. Крім того, співробітники органів внутрішніх справ, які займаються розслідуванням злочинів проти життя та здоров'я особи, повинні пройти спеціальну підготовку і мати сучасні методичні рекомендації.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Текст] // ВВР. — 2012. — № 50. — Ст. 564.
2. Кримінально-процесуальне право України [Текст] : [підручн.] / М. І. Пашковський, А. В. Мурзановська, В. К. Волошина та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Аленіна. — Х. : Одісеї, 2012. — 625 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Текст] // ВВР. — 2013. — № 10. — Ст. 88.
4. Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.04.2004 р. № 400 [Текст] // ОВУ. — 2004. — № 19. — Ст. 1366.
5. Гросс, Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики [Текст] / Г. Гросс. — Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. — М. : ЛексЭт, 2009. — 600 с. (Антология криминалистики)
6. Пономаренков, В. А. Этносоциальная детерминация уголовно процессуального доказывания [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / В. А. Пономаренков. — Владимир, 2008. — 21 с.
7. Тер-Акопов, А. А. Добровольный отказ от совершения преступления [Текст] / А. А. Тер-Акопов. — М. : Юридическая литература, 1982. — 368 с.
8. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті [Текст] / І. І. Бабушак, В. Й. Жугай, І. М. Сенько та ін. ; за заг. ред. Ю. М. Бідзілі. — Ужгород : Закарпаття, 2012. — 280 с.
9. Переваги та недоліки нового КПК. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до проекту нового Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс] Юрінком Інтер. — URL : <http://www.yurincom.com/ua/consultation/faq/?id=10636>.
10. Ахинько, Е. Обыкновенный расизм [Текст] / Е. Ахинько // МИГ. — Запорожье, 2009. — № 21 (6497). — 26 мая. — С. 25.

Надійшла до редакції 12.04.2013

Мкртчян-Марк Р. Б. Начало досудебного расследования по преступлениям против жизни и здоровья граждан

Правовая реализация специфики открытия криминального производства по преступлениям против жизни и здоровья граждан является широким и неисследованным вопросом, который содержит ряд позиций и процедур, которые требуют детального анализа и упорядочения.

Ключевые слова: преступление, жизнь и здоровье, нарушение, криминальное производство, криминально правовая специфика.

Mkrtchian-Mark, R. B. Beginning of Pre-Trial Investigation on Crimes against Life and Health of Person

Legal realization of specific of opening of criminal realization on crimes against life and health of person is a wide and unexplored question that contains the row of positions and procedures that require the detailed analysis and organization.

Keywords: *crime, life and health, violation, criminal realization, criminally legal-specific.*

